

Derleyenler
Merih Cemal Taymaz - Sevda Alankuş

ÇERKESLERİN GELECEĞİ ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Kültür, Toplum ve Demokrasi

Çerkeslerin Geleceği Üzerine Düşünmek

© Dipnot Yayınları, 2022

Dipnot Yayınları: 381

Sertifika No: 14999

ISBN: 978-605-73576-4-9

1. Baskı, 2022/Ankara

Derleyenler: Merih Cemal Taymaz - Sevda Alankuş

Düzeltilti: Ümit Özger

Kapak Resmi: Asiyat Savkueva, *Hayat Ağacı*

Kapak Tasarımı: Duysal Tuncer

Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Paz. Ltd. Şti.

Baskı: Sözkeseş Matbaacılık (Sertifika No: 13268)

İvedik O.S.B. 1518. Sok Mat-Sit İş Merkezi No: 2/40

Yenimahalle/ANKARA - Tel: (0312) 395 21 10

Dipnot Yayınları

Selânik Cad. No. 82/24 Kızılay / Ankara

Tel: (0 312) 419 29 32 / Faks: (0 312) 419 25 32

e-posta: dipnotkitavebi@yahoo.com

www.dipnotkitap.com

Derleyenler

Merih Cemal Taymaz - Sevda Alankuş

ÇERKESLERİN GELECEĞİ ÜZERİNE DÜŞÜNMEK Kültür, Toplum ve Demokrasi

YAZARLAR

- Adnan Özveri • Ahmet Asena • Akanda Taştekin • Aydan Çelik
• Ayhan Kaya • Ayla Bozkurt-Applebaum • Cem Özdemir
• Dinçer Demirkent • E. Fuat Keyman • Emre Pshigusa
• Erol Anar (Hatko) • Erol Taymaz • Ferhat Kentel • Hakan Eken
• Hamit Yüksel • Kadir Dede • Levent Köker • Mehmet Eser
• Merih Cemal Taymaz • Murat Bjeduğ
• Osman Güdü • Sevda Alankuş

Kapak Resimleri İçin

Asiyat Savkueva: 1966'da Kazakistan'da doğdu, 1977'de ailesi ile birlikte Nalçık'e döndü. 1996'da Kabardey Balkar Devlet Üniversitesi İktisat Bölümü'nden mezun oldu. Annesinin evinde geceleri çalışarak kırkyama (patchwork) eserlerini dikti. İlk kişisel sergisini 2012'de Kabardey Balkar Cumhuriyeti Ulusal Müzesi'nde açtı. Bir yıl sonra Maykop ve St. Petersburg'da açılan sergiler ile tüm Kafkasya ve Rusya'da tanındı. Eserlerinde ulusal gelenekler, halk masalları ve tabii hayal gücünü başarılı bir şekilde kullanan, kendisine özgü metaforlarla dolu desenleri ve renkleri ile büyük beğeni kazanan Asiyat en üretken olduğu dönemde aramızdan ayrıldı.

"Asya Savkueva'nın eserleri tekrarlanamaz!

Hayatı gibi, dünyası gibi...

İnanılmaz derecede ince bir kadının dünyasını yansıtan patchwork çalışmaları izleyenlerde dokunma arzusu uyandıran, sıcak ve çok gerçek çalışmalar. Tuvaler üzerinde ritim ve renklerin, dokusal yapıların uygun oylumlarla birbirine bağlandığı ve bir düzleme saflık ve bilgelikle aktarılacak her şey..

Asya'nın eserleri, halıları, resimleri yüksek sesle söylenemeyen şarkılar gibidir.

Bu büyük sanatçı sessizce ayrıldı aramızdan. Yetenekleri ve doğası söz konusu olduğunda çok alçakgönüllüydü. Övgüleri garipsen, fark edilmek bile utandırırdu onu.

Asya'nın çalışmaları yeniden basılabilecek, yeniden üretilebilecek, çoğaltılabilecek çalışmalar değil.

'Beni özlediğin zaman halıma dokun..'

Parajanov da geçenlerde vefat eden oğlu Suren'e¹ bu tür bir mesaj bırakmıştı.

Herkes bırakır.

Geriye, yakınlarının zihninde kendisini simgeleyen bir iz gibi 'insan süsü' kalır.

Arkasında parlak, güzel bir iz bırakan Asya'nunki de, içinden hikmet meyveleri veren bir ağacın filizlendiği kalp görünümünde bir süs."

Madina Saralp'ten aktaran ve bize ulaştıran Huşt Emel Bezek'e teşekkür ederiz.

¹ Film yönetmeni Sergei Parajanov ve oğlu Suren Parajanov çok değerli çalışmaları olan iki Ermeni sanatçı -ed. n.

Papba Sezai Babakuş (1959-2022)

Biz bir yol(arka)daşımızı, Diaspora Çerkesleri yeri doldurulamayacak demokrat bir aydını ve aktivisti, Abhazya bir can evladını yitirdi.

Sanki bir değil, bin eksildik. Seni hep hatırlayacağız.

İçindekiler

Önsöz	
<i>Merih Cemal Taymaz</i>	11

BİRİNCİ BÖLÜM

GELECEĞİN KURUCUSU OLARAK DİL VE KÜLTÜR

Ner'den Baksan Tutarsız, Ner'den Baksan Yanlış: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'ndaki Anadilinde Eğitim Yasağının Eleştirisi	17
<i>Levent Köker</i>	
Yok Olma Tehdidi Altında Batı Kafkas Dilleri <i>Ayla Bozkurt-Applebaum</i>	53
Önce Anavatanlarını Kaybetmiş, Şimdilerde İse Anadillerini Kaybetme Eşiğindeki Çerkesler <i>Emre Pshigusa</i>	69
“Do You Speak English?” <i>Aydan Çelik</i>	95
Dilsel Hegemonyanın Dinsel Pratiklerdeki Yansıması: Nalçık ve Uzunyayla Çerkesleri Örneği <i>Hamit Yüksel</i>	107
Müziğimizin Geleceği <i>Murat Bjeduğ</i>	123
Diasporik Kimliğin Yeniden Üretiminde Dans ve Müzik <i>Hakan Eken</i>	135

Varolma Mücadelesinde Kültür Göstergesi Olarak Edebiyat
Adnan Özveri 171

Göç ve Yeniden Kimliklenme
Mehmet Eser 185

Kentleşme ve Sonuçları: Düzce ve Civarında
Çerkes Köylerinin Çözülüşü ve Asimilasyon
Osman Güdü 205

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ, YURTTAŞLIK VE HAKLAR SORUNSALI: NE YAPMALI?

Yüzyılımızın Aşılabilir Eşiğinde Demokrasiyi Savunmak
Dinçer Demirkent 225

Kültürel Kimlik Olgusunu Yeniden-Düşünmek:
Eşit Vatandaşlık ve Çerkesler
E. Fuat Keyman 241

Vatandaşlık ve Kimlikler Geriliminde Çoğul Çerkeslikler
Ferhat Kentel 255

Popülist Sağın Yükselişi:
Uzaktakilerin Küreselleşme Karşısındaki Tutumları
Ayhan Kaya 289

Çerkeslik ya da Janus'un İleriye Bakan Yüzü
Kadir Dede 313

Geleceğin Toplumu ve Özgür Toplum Üzerine Düşünceler
Erol Anar (Hatko) 331

Çerkesler için Eko-Politik ve Kültürel Bir
Gelecek Tasavvuru: Cem Özdemir ile Bir Söyleşi
Akanda Taştekin 353

Bilimsel ve Teknolojik Gelişmeler ve Değişen Dünya Koşullarında Kendini Yeniden Kurmak <i>Ahmet Aşena</i>	361
“Cumhuriyetin İlk Günleri Gibiydi Yüzün” <i>Merih Cemal Taymaz</i>	371
Çerkes Araştırmaları Üzerinden Geleceği Düşünmek: Bir Okuma Denemesi <i>Sevda Alankuş-Erol Taymaz</i>	401
Yazarlar Hakkında.....	477

ÖNSÖZ

MERİH CEMAL TAYMAZ

Yaklaşık iki yıl önce, Dipnot Yayınları bize “Çerkeslerle ilgili bir kitap” hazırlama önerisinde bulunduğunda altı kişilik bir yayın kurulu oluşturduk ve uzun bir süre kitabın ana temasının ve içeriğinin ne olması gerektiğini tartıştık. Bu tartışma süreci sonunda, diaspora Çerkeslerinin, özellikle Türkiye diasporasının geleceği konusuna, nasıl bir gelecek istediğimize ve bu geleceği nasıl kurabileceğimize odaklanmaya karar verdik. Son yıllarda hepimizi kuşatan pandemi ve savaşların yarattığı karamsar ortama karşın herkesin kardeşçe, özgür ve eşit yaşayabildiği, bir Çerkes atasözünden uyarlamayla, Çerkeslerin de bundan pay aldığı bir dünyanın hayal olmadığı umudu ve inancıyla kitabımıza “Çerkeslerin 21. Yüzyılı” adını verdik.

Kitapta birkaç istisna dışında ağırlıklı günümüz Çerkes sosyolojisini, kültürünü, kimliğini, politikalarını ve gelecek yönelimlerini konu edinen makalelerin yer almasını tercih ettik. Asıl kaygımızın yakın gelecek olmasının nedeni ise, anayurtlarında bile nüfusları çoğunlukla azınlıkta kalan, Türkiye başta olmak üzere dünyanın bir çok yerine dağılmış olan halklarımızın etnik ve kültürel özellikleriyle zaten yok olma tehdidi altındayken, bölgelerdeki etnik ve din temelli savaşlar ile artan yoksullaşma, eşitsizlikler ve ayrımcılıklarla karşı karşıya gelmesi. Temennimiz, bu kitaptaki makaleler vesilesiyle açılacak bir tartışmanın Çerkesler arasında ses bularak bir bakıma “kaderimizin sıkı sıkıya bağlı olduğu” Türkiye’deki demokrasinin geleceğine bir katkısının olması ve Çerkes diasporasının bütününe taşınmasıdır.

Çerkeslerin kendi aralarındaki tartışmalarda son yıllarda anlaşmazlık konusu olmaya başlayan “Çerkes kavramının kimleri içerdiği” sorusu bu kita-

bın meramı dışında kalıyor. Kitaptaki bazı makalelerde farklı alfabe türleri kullanılarak tekrarlanan Çerkesçe kelimeler var. Bunları yazıldıkları biçimde bıraktık (Hase/Xase, Khabze/Xabze gibi).

Kitaba katkıda bulunabileceğini düşündüğümüz dostlarımızın çoğu çağrımıza olumlu cevap verdi. Yazıları konu ve sayı açısından değerlendirdiğimizde bir değil, iki kitabın yayınlanmasına karar verdik. İlk kitap *Çerkeslerin 21. Yüzyılı: Kimlik, Anayurt ve Siyaset* adıyla Kasım 2021’de Dipnot Yayınları tarafından yayımlandı. Elinizdeki ikinci kitap *Çerkeslerin Geleceği Üzerine Düşünmek: Kültür, Toplum ve Demokrasi* adıyla yayımlanıyor.

İlk kitap üç bölümden oluştu: Birinci bölümde Tanıl Bora, Erol Köroğlu, Erdoğan Aydın, Cahit Aslan, Eylem Akdeniz Göker zaman zaman tarihe ve Çerkeslerin kült *persona non grata*’sı Çerkes Ethem’e göndermeler yaparak Çerkeslerin toplumsal tarih içerisinde edindikleri pek de tekin olmayan, ikircikli pozisyonlarına ve bu pozisyonun “dışarıdan” nasıl görüldüğüne dair dikkatle okunmayı hak eden düşünceler ortaya koyuyorlar. Eylem Akdeniz Göker ayrıca kendi ailesinden verdiği örnekle, Ulaş Sunata ise alan çalışması ve aile incelemesi formunda Çerkeslerin kendilerine ve dışarıya nasıl baktıklarına ilişkin değerlendirmelerini ve tanıklıklarını paylaşıyorlar. Cumhur Bal, Can Nart ve Yaşar Güven Çerkeslerin 1864’ten bu yana siyasi faaliyetleri, örgütlenmeleri ve mücadeleleri konusunu işliyorlar.

İkinci bölümde, Setenay Nil Doğan, Elmas Zeynep Arslan, Birgül Asena Güven, Filiz Çelik, Çerkes milliyetçiliğinin ve “Çerkes Kadını” imajının gölgesinde kadın sorununu ele alıyorlar. Ergün Özgür ve Bahar Ayça Okçuoğlu gençlerle yaptıkları söyleşilerle diasporada asimilasyon ve gençlerin gelecek öngörülerini tartışıyorlar.

Üçüncü bölümde, Georgy Chochiev, Erol Taymaz, Bülent Jane ve Deneş Işık Osmanlı döneminden günümüze kadar diasporadan anayurda dönüş girişimlerini özetliyor, dönüş fikrinin gelişimini izliyor ve bir siyasal pratik olarak dönüşün anlamı üzerine tartışıyorlar. Anıt Baba (Papha) ve Behice Bağ Özveri Abhazya Cumhuriyeti’nin dönüş ve kabul politikalarını ve dönüşün hukuki prosedürünü anlatıyorlar. Muhittin Tolga Özsağlam Türkiye ve Rusya’nın Abhazya ve Güney Osetya politikalarının karşılaştırmalı analizini yapıyor. Murat Özçelik Çerkes diasporasının Türkiye’nin Kuzey Kafkasya poli-

tikalarına katkısının neler olabileceğini tartıştığı yazısında ayrıca emperyal güçlerin bölgedeki ağırlıklarını ve politik tasarruflarını ele alıyor.

Kültürel ve toplumsal sorunlar ile demokrasi sorunsalının işlendiği, geleceğe ilişkin öngörülerin, umut ve kaygıların dile getirildiği bu elinizdeki ikinci kitap ise iki bölümden oluşuyor: İlk bölümde Levent Köker Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'ndaki anadilinde eğitim yasağını eleştiriyor. Ayla Bozkurt-Applebaum ve Emre Pshigusa giderek kaybolmaya yüz tutan Batı Kafkas dillerinin özelliklerini inceliyorlar. Aydan Çelik diaspora Çerkeslerinin Kafkasya'daki hemşehrileriyle buluşma anını kendi deneyimi üzerinden anlattığı yazısında bu karşılaşmanın üzerinde bıraktığı garipsemeye, eksiklik duygusuna ve mutluluğa değiniyor. Ayrıca Şoçi Kış Olimpiyatları'nı boykot eylemi anılarını anlatıyor. Hamit Yüksel yazısında dilsel hegemonyanın dini ritüeller üzerindeki ağırlığını Nalçık ve Uzunyayla Çerkesleri üzerinden örneklendiriyor. Murat Bjeğuğ farklı halkların müzikleriyle karşılaştırarak Çerkes müziğinin geleceğini tartışıyor. Hakan Eken Çerkes müziği ve danslarını icra eden farklı nesillerden Çerkeslerle gerçekleştirdiği görüşmeleri özetliyor ve bu iki ögenin Çerkes kimliğinin kurulmasındaki önemini belirliyor. Adnan Özveri bir kültür göstergesi olarak edebiyatın var olma mücadelesindeki önemine, Mehmet Eser diasporada yeniden-kimliklenme sorununa değiniyorlar. Osman GÜdü eski Çerkes yerleşimlerini sosyal ve kültürel yaşamın organize olduğu mekanlar olarak ele aldığı yazısında ayrıca hızlı ve çarpık kentleşmenin köyleri çözererek asimilasyona neden olduğunu Düzce ve yöresi üzerinden tartışıyor.

Kitabın "Demokrasi, Yurttaşlık ve Haklar Sorunsalı: Ne Yapmalı?" adlı ikinci bölümünde Dinçer Demirkent Demokrasinin Türkiye'de ve dünya genelinde karşı karşıya olduğu sorunlar, Fuat Keyman ise kültürel kimlikler ve eşit vatandaşlık kavramları üzerine tartışıyorlar. Ferhat Kentel vatandaşlık ve kimlikler geriliminde çoğul Çerkeslikleri ele alıyor. Ayhan Kaya popülist sağın yükselişine dikkat çekiyor ve Çerkesler için de toplumsalın yeniden inşasının geçmişe dönerek ve nostalji ile değil, bütün toplumsal kesitlerin benimseyecekleri gelecekteki bir hedefe odaklanma ile gerçekleşebileceğini vurguluyor. Kadir Dede "Çerkeslik ya da Janus'un ileriye bakan yüzü" yazısında milliyetçiliği farklı yüklenmeleri ve veçheleriyle değerlendiriyor. Erol Anar bir gelecek politikası olarak Anarşizmi tartışıyor. Akanda Taştekin'in Cem

Özdemir ile yaptığı söyleşinin konusu, Çerkesler için eko-politik ve kültürel bir gelecek tasavvuru. Ahmet Asena Çerkeslere bilimsel ve teknolojik gelişmeler ve değişen dünya koşullarında kendilerini yeniden kurmalarını öneriyor. Merih Cemal Taymaz Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte yürürlüğe sokulan kimlik nizamının serencamını değerlendiriyor ve Çerkeslerin yeni güzergahı olarak “nasıl bir demokrasi mücadelesi” sorusuna cevap arıyor. Sevda Alankuş ve Erol Taymaz birlikte kaleme aldıkları yazıda geleceği Türkiye akademisinde sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi, etnografi gibi disiplinlerin yaklaşım ve yöntemleriyle gerçekleştirilen araştırmaların bize söyledikleri üzerinden düşünmeye çalışıyorlar.

Dipnot Yayınları bize “Çerkeslerle ilgili bir kitap” hazırlama önerisinde bulunduğu altı kişilik editör grubumuzla gerçekleştirmeye başladığımız ve her hafta en az bir gün buluşulmasına bakarak toplamında yüzlerce saat olduğunu söyleyebileceğimiz çevrimiçi görüşmelerin başlangıcında ilk tartıştığımız konu kitabın ana temasının ve içeriğinin ne olması gerektiği idi. Yayın kurulu üyemiz, sevgili arkadaşımız Papba Sezai Babakuş, her zamanki inancı ve kararlılığıyla geçmişini unutmadan geleceğe bakmamız konusunda bizleri ikna etti ve bu kitapların Çerkeslerin geleceği konusuna odaklanmasını sağladı. Sezai, Kuzey Kafkas halklarının gelecek arayışını konu edinen bir yazı da yazacaktı, olmadı, olamadı. Yeni ve ufuk açıcı görüşleri ile her zaman diaspora Çerkesleri için bir esin kaynağı olan sevgili arkadaşımız bu kitabın yayınlandığını göremeden aramızdan ayrıldı. Sanki bir değil bin eksildik. Papba Sezai Babakuş katkıları, hayalleri ve umutları ile her zaman yüreklerimizde ve anılarımızda yaşayacak.

Sevda Alankuş
Merih Cemal Taymaz
Can Nart
Erol Taymaz
Murat Canlı